

Autor: Karel Veliký

Vratislav Effenberger je přední český poválečný surrealista a jeho ideové východisko leželo především v díle Karla Teigea. To mu však nebránilo, aby v eseji „Třetí říše a druhá světová válka“ dost jasně viděl (podobně jako mnozí izraelské historikové snažící se svého nepřítele opravdu pochopit, ne jen povinně znectít) předmět svého zkoumání: nacismus. Předně si byl vědom, že první světová válka (1914–1918) znamená nejen hluboký předěl v dějinách, ale že zároveň představuje vrcholný bod evropské civilizace, který pak v rozsahu dvaceti let mezi roky 1918 až 1938 rozevřel celé spektrum důvodů, pro které tato civilizace musí zaniknout. S akcentováním „lidského faktoru“ přirozené nerovnosti lidí dospěl rovněž k přesvědčení o iluzornosti moderní demokracie a v plném rozvinutí takzvané konzumní společnosti spatřoval jen vleklou degenerativní agonii odcházející civilizace: „Můžeme jen litovat, že ti, kdo mezi prvními rozpoznali blížící se agonii této civilizace, zakopávali svá poselství do horských pásem epické výstavby – Nietzsche byl příliš básnickým filozofem, Céline příliš romanopiscem“, píše Effenberger ve svých prolegomenech. Naproti tomu schopnosti, které dokázal u svých spolupracovníků a v celé třetí říši rozvinout Hitler, byly mocné právě tím, že „představovaly poslední, zoufalý pokus o záchranu tohoto civilizačního cyklu, který už byl historicky odsouzen k zániku“. Zda cyklické pojetí dějin přejal Effenberger přímo od Nietzscheho nebo spíše z knihy Michaela Krause *The Atlantic Civilisation* z roku 1949, popř. je plodem jeho vlastní intelektuální intuice, jisté není, že však výše uvedené „schopnosti ve své zuřivé rozhodnosti a vzpouře proti dějinám“ zcela správně ztotožnil „s onou vzpourou proti moderní společnosti, jejíž negativistický výraz podal v mocné imaginativní úrovni L. F. Céline“, dokládá sám.

Vratislav Effenberger

A jasnozřivě pokračuje:

Tyto síly, volající evropského ducha k pořádku, jsou však působivé právě tím, čím se odrážejí od nezadržitelného obecného procesu rozkládajícího celý civilizační systém jako hodnotovou orientaci, a vyčleňují se tak do romantické enklávy

nostalgie. V této své podobě budou ještě dlouho představovat svůdný mythus.

Důrazem na nezadržitelnost procesu úpadku se Effenberger blíží Guénonovi, jehož přístup k dějinám označuje Giovanni Damiano za jistou formu „naruby převráceného hegelianství, kdy je ‚mýtus‘ pokroku-progrese, nahrazen ‚mýtem‘ regrese“ (*Rozmetání* str. 84). Českému surrealistovi však nezůstává skryta ani wagnerovská matrice fenoménu nacismu, která se mu odhaluje při přemítání o svobodě. Upozorňuje, že třetí říše je – i když jen v její fantomatické podobě nebo v jejím zkarikovaném podání u Voskovce a Wericha – spojena s léty jeho dospívání. Tenkrát byl prý přesvědčen, že člověk bytostně inklinuje k ničím neomezované svobodě. Po čtyřiceti letech zkušeností „víc se životem než s četbou“ se mu však sám pojem svobody „zproblematizoval až do samého jádra“. Tento problém, „související s výstavbou lidské individuality, s jejím dialektickým či ambivalentním vztahem ke kolektivu a s magickou působností führerprincipu, s romantickým pojetím statečnosti a věrnosti, s kvalitami lidské imaginace na pomezí iracionálna, které se účastní tvorby dějin přinejmenším stejně jako hmotné podmínky lidské existence,

tento problém zdá se mi být zaklíněn do wagnerovsky dramatizovaných dějin Hitlerova Německa.

A tato zvláštní psychosociální dispozice německého lidu se na historickém pozadí Versailleského míru ukázala působivější než třídní antagonismus, neboť si, stále podle Effenbergera, vynutila příchod dějinné osobnosti, která mocí slova, organizační schopností a výběrem spolupracovníků dokázala tento antagonismus opět překlenout a zmagnetizovat myšlení osmdesáti milionů kultivovaných Evropanů polometafyzickými pojmy „Blut und Boden, „Ein Volk, ein Reich, ein Führer“ a dokonce „germánským mythem s řádovými hrady, určenými k pěstování vyšší nordické rasy“. A tady Effenberger dochází k dalšímu naprosto zásadnímu zjištění, že:

v podstatě Hitlerova hnutí nešlo už o pouhý nacionalismus s jeho racionálním vymezením, nýbrž o mythus, jemuž byl nacionální socialismus pouze odrazovým můstkem k novému pojetí světa a mezilidských vztahů, ať už je posuzujeme jakkoliv.

Tento mýtus je tím, co ty, v nichž žil, pohnulo k vrcholům moci a výkonu: „Jestliže němečtí kapitalisté nebyli zbaveni svých pozic, byli postupně zbavováni své moci, kterou přejímal stranicko-státní aparát, jehož Řád, založený na principech vojenské disciplíny, subordinace a zodpovědnosti, stavěl každého příslušníka strany před stejné možnosti mocenského vzestupu“, konstatuje Effenberger a dodává, že „Hitlerův politický a organizační talent spočíval především ve výběru svrchovaně schopných spolupracovníků, kteří vzdor oddané fascinaci Führerovou osobností nepřestávali být individualitami, jejichž výraznost činila

mythus třetí říše ještě strukturovanější a působivější“. Tak Effenberger nezávisle potvrzuje Rosenbergovo přesvědčení, že „nacionální socialismus zrušil neorganický protiklad jednotlivce a společenství v kapitalismu i komunismu, když vedle sebe postavil *osobnost* a *pospolitost*“ (viz *O svobodě ducha*, Fascikly III / 2015, str. 6 až 7).

V rámci „odfiltrování toho, co na Hitlerův režim nanasla snaživost jeho vítězných odpůrců“, se Effenberger dokonce odvažuje připomenout, že „tvrdość protižidovských opatření byla stupňována teprve s rostoucí antinacistickou propagandou na Západě“. Že sovětský totalismus byl nekompromisnější, neboť „nacistický režim se stále ještě zastavoval před právními formalitami“. Anebo že také u nás mnozí z generace Effenbergerových rodičů „opuštěných starým Rakouskem“ spatřovali v Hitlerově říšné rozhodnosti snahu „vrátit společnosti onu páteř, která se zhroutila v politické a správní korupci, hospodářské labilitě a nemohoucnosti katedrových doktrín ‚humánní demokracie‘ Masarykovy republiky. Ba nebojí se tvrdit, že „skuteční představitelé třetí říše odcházeli na smrt vnitřně neporaženi“. Přesto k možnosti, že by „mýtus 20. století“ zvrátil involuci Evropy, zůstává skeptický:

Ale i kdyby byl býval Hitler padl na stupních k Spojeným státům evropským, nevěřím, že by tím byl podstatně změněn nevyhnutelný osud této civilizace, byť by se snad odehrával v méně ubohých kulisách.

Neboť, rozložen ve všem, co představovalo hodnotovou orientaci, svět po porážce Říše nastoupil vítěznou branou do ráje konzumní společnosti, jejímž „Karlštejnem bude ohromná hromada hoven“.

Vratislav Effenberger, *Republiku a varlata*, Torst, Praha 2012, str. 48n.

*Věční jsme jen jako Stát
ve zbraní.*

Doplňující odkazy:

Čestmír Pelikán: Žilo by se bez šourku lépe? Kulturní čtrnáctideník A2.

Karel Veliký, Lukáš Beer: Nepsaná ideologie protektorátního Čecha a poválečný odbojový mýtus. Náš směr.

Radim Kopáč: Effenberger byl prokletý básník, který s komunisty nešel. Idnes.cz.

Felix Borecký: Effenberger, Vratislav: Republiku a varlata. Iliteratura.cz.